

Ivan Navratil.

K sedemdesetletnici njegovi, 5. marcija 1895. l. ¹⁾

Spisal M. Murko.

tevilo mož iz one dobe našega prebujenja, ki se je začelo s Bleiweisovimi »Novicami«, se vedno bolj krči; še bolj redki so pa pisatelji, ki so dramili tedaj naš narod. Izmed njih je učakal svoje sedemdesetletnice na Dunaju zdrav in krepek na duši in telesu Ivan Navratil. Skoro celih petdeset let, ako se oziramo na njegov prvi dopis v »Novicah«, je deloval marljivo in uspešno na slovenskem književnem polju ter si je pošteno zaslužil, da se ga spominja vsa domovina.

Vsakdo si lahko misli, da je bilo Navratilu pred petdesetimi leti težko stopiti v kolo slovenskih pisateljev. Pripoveduje nam sam v »Novicah« (l. 1846., str. 7.): »Ko sem Vas, ljube Novice, v l. 1843. prvič v roke dobil, sem se Vam — odkritosrčno povem — posmehoval in si v svoji nevednosti, kakor marsikdo drugi, mislil: Prazno je Vaše upanje!« Vender kmalu so se mu odprle oči, ljubezen do materinskega jezika je vzkipela tudi v njegovem srcu, duševne zmožnosti in mladeniška navdušenost pa so mu pomagale, da so »Novice« dobile marljivega in izvrstnega dopisnika, ki jim je ostal zvest sodelavec mnogo let. Ko je pa nastopila duševna in politiška spomlad l. 1848., osnoval je v Ljubljani triindvajsetletni Navratil sam takoj primeren in za svojo dobo izvrsten list: »Vedež, časopis za mladost sploh, pa tudi za odraslene proste ljudi«.

Prav dobro je pogodil Navratil, da je treba najprej skrbeti, naj se mladini omili slovenščina in naj se razširi njeno duševno obzorje črez meje šolskih nauk. Navratil je bil torej ustanovitelj književnosti za slovensko mladino, posebno šolsko, in še več: on je sploh izdajal prvi poučni in leposlovni list slovenski (ako ne štejemo Vodnikovih »Novic«), ki je takrat dobro došel vsem Slovencem, ker v rabi svojega jezika za književne namene so bili vsi mladi. Posebno korist pa so imeli od njega nižji stanovi, med katerimi se je omika mogla širiti le v narodnem jeziku. To izvrševanje novodobnih demokratiških idej je sploh velika zasluga narodnostnega gi-

¹⁾ Podatke gl. v Marnovem »Jezičniku«, XXIX. l. (1891), str. 1.—8. Slovenski literarni zgodovinarji naj se pri vsaki priliki klanjajo Marnovi marljivosti in vestnosti.

banja pri slovanskih in drugih narodih. Reče se sicer lahko: ni bilo težko v oni dobi zavzeti prvo mesto na kateremkoli polju narodne delavnosti, izvirno pa slovensko narodnostno gibanje itak ni bilo. Vender Navratilove zasluge moramo gledati iz zgodovinske perspektive, in potem moramo priznati, da so bile velike; kajti bilo je treba mnogo navdušenosti, delavnosti in spretnosti, da so se premagale vse težave.

V »Vedežu« vidimo že temelj vsemu poznejšnjemu Navratilovemu delovanju. V prostem, čisto narodnem in mičnem jeziku je prinašal seveda basni, kratkočasnice, zastavice, povesti in pesmi; ali Navratil je v njem tudi lepo opisoval naravo ter razlagal njene pojave, slavil je zgodovino slovenske dežele in njene znamenitosti ter objavljaj narodno blago, največ iz metliškega kraja; posebno pa je seznanjal svoje rojake z imenitnimi Slovenci in Slovani, o katerih so naši prednjiki imeli seveda malo pojma.

Popolnoma v tem duhu je pisal Navratil v »Slovenijo« (l. 1849.), v »Slovensko Bčelo«, v »Novice«, v »Glasnik slovenski«, v »Učiteljskega Tovariša«, v »Večernice« in »Koledarčke« Družbe sv. Mohorja, v »Letopise« Matice slovenske, v »Ljubljanski Zvon«, »Kres« in »Dom in svet«, v slovenska berila za srednje šole in v te-le zbornike: »Vodnikov spomenik«, »Kopitarjeva spomenica« in »Spomenik o šeststoletnici začetka habsburške vlade na Slovenskem«.

Ako pregledamo veliko število Navratilovih spisov in jih hočemo skupno oceniti, vidimo najprej, da je jako mnogo deloval za slovensko mladino do naših dnij. Bleiweisu je priredil mnogo svojih člankov iz »Vedeža« za »Berila slovenska« za prve štiri gimnazijske razrede (1850—1855), za Miklošičeva »Berila« za više razrede (1853—1858) pa je nabral Navratil skoro vse gradivo, katero je Miklošič potem samo še pregledal in uredil; izvirnih in poslovenjenih člankov je Navratilovih v njem vsaj tretjino, in v »Berilu« za osmi razred (1865) popisal je on življenje vseh pisateljev od Trubarja do Slomška; drugo, nekoliko predelano izdajo (1881) pa je uredil že on sam. Zajemala pa sta iz njegovih sestavkov tudi Janežič v svojih »Cvetnikih« in Sket v »Čitankah«, tako da med ljudmi, ki so se v šolah učili slovenščine, ni človeka, ki bi že na šolskih klopeh ne bil ničesar čital iz Navratilovega peresa.

Že iz tega se vidi, da ima Navratil velike zasluge za izobrazbo našega sedanjega književnega jezika. Sreča je bila njemu in nam mila, da se nam je rodil v kraju, ki je bil oddaljen od modernega kulturnega gibanja, toliko nevarnega naši narodnosti, dokler ga nismo

speljali na narodne pote. Kakor Levstiku, Jurčiču in Stritarju je bilo tudi Navratilu treba se samo držati živega dolenskega govora, ki je med Belokranjci še bolj ohranil pravi narodni značaj. To narečje in vzhodnoštajersko med Muro in Dravo, iz katerega je marsikaj obveljalo po Miklošiču, približalo nas je, kolikor je bilo mogoče, Hrvatom in Srbom. Zdravi razum pa je branil Navratilu pisati kako jugoslovansko mešanico, o kakršni je takrat sanjariło mnogo slovenskih Ilircev. Prinašal je v »Vedežu« tudi »ilirske« članke, ali vsa čast mu, da se je držal pravila: piši ali čisto slovenski, ali pa čisto srbsko-hrvaški!

Navratil pa ima še druge praktične in teoretične zasluge za naš jezik. On spada k prvim možem, ki so poskušali slovensko uradovanje, in spisal je prvo priročno knjigo (Kurze Sprachlehre 1850) z obrazci in slovarčki za sodnijske uradnike. Pomagal je potem Janežiču pri slovarju in slovnici, Miklošiču pri »Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum«, Cigaletu pri juridično-politični terminologiji in pri občnem državljskem zakoniku ter je popravljal slovenske šolske knjige za c. kr. šolsko knjižno založnico. Sam je nabiral narodne besede in izrazil v Vodnikovem spomeniku prav pametne misli o potrebi slovensko-nemškega podnarečnika (Idiotikon), ki bi ne bil koristen samo jezikoslovcem, ampak vsem ljudem, ki imajo opravke z ljudstvom iz raznih krajev. Marsikatero besedo je objasnil (n. pr. narodni izraz za posinovljenca *skupnik* po narodni etimologiji iz *skutnik-a*, kar pravi, da ga je nova mati jemala pod »skut«), marsikatero besedo je pomagal udomačevati v književnosti (n. pr.: živec, živio in slava, vinotok i. dr.), marsikatero pa je tudi pregnal, n. pr. kozoprsk, ki je bil enako malo estetičen kakor »listognoj«, kateremu so že pred njim dali slovo. Škoda, da niso šla z obema rakom zvižgat še druga spakedrana imena za mesece, kar je bila tudi Navratilova želja; saj je imel kot sodnijski tolmač in praktičen znalec slovanskih jezikov dovolj prilike opazovati, kako si baš s takimi rečmi slovanski razumniki grade zidove med seboj; že J. Bleiweis je z ironijo opazil, da človek lahko odpotuje zadnjega prosinca iz Zagreba in je prvega prosinca v Ljubljani; enako se nam godi s češkim in hrvaškim listopadom, s češkim prosincem, enako Poljakom in Čehom z njihovim květnom i. t. d. Rusi, Srbi in Bolgari imajo gotovo dovolj slovanskega čustva, pa se vendar niso iznebili občnih kulturnih imen.

Marsikaj dobrega je napisal Navratil tudi o slovenskih oblikah, posebne hvale pa so vredni njegovi doneski k slovenski sintaksi; zlasti kar je razpravljal po »Novicah« o »dovršivnih in nedovršivnih

glagolih«, ima trajno ceno in je ohranjeno tudi v posebni knjigi »Beitrag zum Studium des slavischen Zeitwortes aller Dialekte« (Dunaj, 1856), ki zavzema dostojno mesto med viri za Miklošičevo sintakso. Navratil je na to delce lahko tem bolj ponosen, ker ni imel vseučiliškega obrazovanja ter se je samotež po Miklošičevih in drugih delih prav dobro podkopal tudi v filologiji, tako da je uspešno seznanjal po časopisih Slovence z Miklošičevimi deli. Častno je zanj tudi to, da je vedno občeval z našim velikanom, ki se ni mogel in ni hotel s komerkoli baviti. Po tem potu so Slovenci izvedeli tudi Miklošičevo mnenje o marsikaterem jezikovnem in književnem vprašanju. Po tem takem se sme tudi trditi, da bi bili dobili Slovenci že pred mnogimi leti slovenski Wolfov slovar in gotovo ne slabega, ako bi mu bilo izročeno njega urejevanje l. 1871.

Kakor z jezikom se je pečal Navratil tudi z drugimi proizvodi slovenskega duha. Zbiral je narodne pesmi, opisoval igre, šege in navade svoje domovine, tako da imamo od njega jako mnogo zanesljivega narodopisnega gradiva iz Metlike in o Belokranjcih sploh. Nazadnje si je razširil svojo nalogo in nam je poklonil v Matičinih »Letopisih« znane razprave: »Slovenske narodne vraže in prazne vere, primerjane drugim slovanskim in neslovanskim«. Ti spisi so morebiti marsikoga plašili, ali po krivem. Navratil je hotel tudi nam spisati bajeslovni koledar slovenski; naše pokolenje pa ne ve več, kake svetinje so bile staršim slovanskim romantikom tudi prazne vere, ker v njih so kakor v jeziku in narodnem pesništvu iskali pravi in izvirni narodni duh ter ostanke slovanske mitologije. V znanosti tudi ne verujemo več v slovanski Olimp in v izvirnost tega narodnega duha, ker vemo, kako so narodne pravljice, pripovedke in pesni ali vsaj njih motivi romali od naroda do naroda, in kako podobni so si vsi narodi v duševnem razvitku. Vender navzlic vsemu temu Navratilovo slovensko gradivo ni izgubilo cene za novejšo narodoznanstvo, osnovano na drugih temeljih. Tudi narodnjak z naprednimi pojmi mora svoj narod v vsakem oziru dobro poznati, ako hoče uspešno zanj delovati. Sicer pa Navratil ni bil nikoli slep romantik, ki bi vse hvalil, kar je našel med narodom, ampak je že l. 1847. priporočal svojim rojakom, naj opustijo predrage šege in dolge svatbe.

Vsi novodobni narodnjaki so za probujanje narodov rabili kot izvrstno sredstvo tudi domačo zgodovino in posebno njene slavne može. Tudi Navratil nam je opisal življenje in delovanje mnogih naših in pa slovanskih mož vseh plemen tako jedernato in lepo, da se je bilo lahko za nje navduševati. Večinoma

je seveda sledil za drugimi pisatelji, vendar je bil tudi popolnoma samostalen. Veliko hvalo si je zaslužil s popisom Kopitarjevega življenja in delovanja; po prvih virih, katere je s trudom poiskal, pa nam je posebno temeljito opisal v spomenici o habsburški šeststoletnici Antona Janša, slavnega kranjskega čebelarja, o katerem še danes pričata §§ 383. in 384. občnega državlanskega zakonika, in njegova brata Lovra in pa Valentina, slovenska slikarja (Letopis l. 1884.). Koliko krivih poročil in mnenj se je čitalo o njih po raznih veljavnih spisih, kar je Navratil zasledil in popravil! Pokazal pa je tudi, kako moramo svojo preteklost proučevati in ceniti. Ako je kak Slovenec zanesel kaj dobrega in izvirnega v občečloveško omiko, bodisi v latinskem ali nemškem jeziku, bodisi na tujem, je to za naš narod dosti bolj važno, nego preuveličeno pisarjenje o vsakem poskusu v spakedrani slovenščini. Novodobni pojmi o narodnosti privedejo mnogo naših ljudi k temu, da nam sami delajo krivico, kakor da smo Slovenci šele od one dobe, o kateri pravi Prešeren:

Prišli bi že bili Slovencem zlati časi,
Ak klasik bil bi vsak pisar, kdor nam kaj kvasi.

I. Navratil se torej lahko zadovoljen ozira na svoje rodoljubno in pisateljsko delovanje: med našimi buditelji mu gre odlično mesto, na književnem polju ne manjše kakor Bleiweis in podobnim možem. Tudi na Dunaju mu je srce vedno vroče bilo za domovino, krepko je podpiral »Matico slovensko«, bil je častitljiv starosta »slovenskemu klubu« in blag prijatelj slovenske mladine kot predsednik »podpornega društva za slovenske visokošolce«. Navratil pa je tudi mož še iz one dobe slovanskih rodoljubov, ki so se učili slovanskih jezikov in slovansko vzajemnost presajali na praktična tla. »Slovanski Besedi«, v kateri so pred tridesetimi leti dunajski Slovani hoteli združiti vse svoje razumništvo, je bil od začetka zvest ud in zaslužen knjižničar. Sicer pa nas ne spominja samo po imenu na Čehe, ampak praded mu je bil res Pražan; tudi dobri češki lastnosti, delavnost in žilavost, sta se združili pri njem lepo z jugoslovansko navdušenostjo in z dolenjsko šegavostjo. To je tudi ohranilo sivega starčka mladega in čilega. Naj se še dolgo veseli svojega zdravja in zaslužene slave!

